

Andrej Rozman Roza

PESNIŠKI KLIC, POKLIC IN POPOKLIC

V prispevku razmišljam o tem, kako se je moj odnos do pisanja skozi čas spreminjal. Zakaj sem pisal nekoč in zakaj pišem danes. Zakaj in kaj pišem za otroke. O čem pišem in o čem ne. Kaj objavim, kaj zberem in katere stvari so mi pri pisanju najpomembnejše. Kakšen vpliv na moje pisanje sta imeli možnost objave in višina honorarja. Kakšen vpliv so nanj imele domača literarna ponudba ter posebnosti, pomanjkljivosti, sive pege in tržne niše v našem literarnem prostoru. In kakšen vpliv nanj je imelo to, da s svojo literaturo nastopam pred občinstvom.

The title refers to my announcement to discuss – from the perspective of a professional verbal artist, who officially retired and is therefore no longer forced to work for survival – the way my attitude towards writing has been changing over time. Why I used to write once, why do I write today? Why and what do I write for children? What do I write about and what do I not write about? What do I publish, what do I delete, and which are the things of foremost importance in my writing? In what ways did the possibility of publication and the amount of fee affect my writing? What was the impact of the domestic literary offer, along with the peculiarities, deficiencies, blind spots and marketing niches of the Slovene literary scene? And, finally, what was the impact of my literary performances before the audience?

Na začetku bi se rad opravičil, da bom govoril o sebi. A se v zvezi s poezijo za otroke ne spoznam na nič drugega kot na to, kar počnem sam. In ker sem bil povabljen, da o tej poeziji nekaj povem, mi ne ostane drugega, kot da se vsaj za nekaj časa neham delat nevidnega ali lažno skromnega, in naredim tisto, česar se sicer pri svojem pisanju izogibam, in povem nekaj o sebi, ne da bi tega sebe skrtil v nek kobajagi izmišljen literarni lik.

Zakaj pišem? Pišem zato, ker se že od nekdaj rad igram z besedami in mislimi in mi gre igranje z besedami dobro od rok oziroma z jezika. Pišem zato, da me ljudje imajo radi. In tudi zato, ker verjamem, da s pisanjem vplivam na javno mnenje in s tem pomagam spreminjat svet na bolje. Pišem tudi zaradi denarja in zato, ker dosti drugega ne znam oziroma mi je pretežko. In ker za pesniški poklic ni potrebna formalna izobrazba.

A čeprav sem prepričan, da je pri kulturni politiki denar pomembna postavka, in se mi zdi zelo škodljivo precej razširjeno mnenje, da pesniki pišemo zato, ker drugače ne moremo, saj je v nas nekaj, kar mora nujno ven, in se zato temu, kar počnemo, reče izražanje, ne pa ustvarjanje, se pravi naravni proces, v bistvu izločanje, ne pa delo. A čeprav so na to, kaj sem pisal, pogosto vplivali tudi honorarji

in njihova višina ali nižina, moram priznat, da denar ni bil nikoli glavni motiv za to, kaj in kako sem pisal, saj sem imel srečo, da nikoli nisem živel samo od pisanja, ampak tudi od nastopanja s tistim, kar sem napisal. Zato sem lahko pisal manj in se veliko bolj ukvarjal s tistim, kar sem napisal, in marsikaj popravil še potem, ko je bilo že napisano. In tudi takrat, ko sem s pisanjem služil več kot z nastopanjem, nisem nikoli živel samo od pisanja in sem verjel, da pišem samo toliko, kolikor me veseli, tudi kadar to ni bilo res, saj se potem, ko neko besedilo obljubim, čutim zavezanega, da ga tudi napišem, in to potem delam, čeprav bi rajši počel kaj drugega. In ker ne verjamem v moč dead linea (kar se sliši veliko bolj smrtno resno kot zadnji možni rok oddaje besedila), si za pisanje zmeraj zagotovim dovolj časa in zelo pazim, da si ne nakopljem preveč dela. Kljub temu se mi je nekajkrat zgodilo, da sem potem, ko sem imel že dovolj naročil, dobil ponudbo, ki je nisem mogel zavrnil. In sem potem pregorel in potreboval daljšo pisateljsko pavzo. In od zadnjega takega delovnega stampeda, ki se je zaključil že pred tremi leti, se še zdaj nisem čisto pobral. Zato zadnja leta pišem le drobnarije, dve večji besedili pa sestavljam počasi in prosim usodo, da bi mi bila tudi tokrat milostna in mi namenila še vsaj kakšno leto lucidnosti in prostega časa, v katerem bi fragmente in idejne zasnove seštrikal v besedili, s katerima bom zadovoljen.

Vse do zdaj povedano o mojem pisanju velja tako za literaturo za odrasle kot tisto za otroke ali mladino. Pri delu tega ne ločujem in čeprav imam konkretnega konzumenta zmeraj pred očmi in pišem za otroke drugače kot za odrasle in mladino, je vse ostalo isto in mi je pri pisanju za ene in druge in tretje najpomembnejše to, da pri pisanju za odrasle ne zajebe, pri pisanju za otroke in mladino pa da ne zamočim, ampak se vsakič z vso možno silo, ki jo lahko iztisnem iz sebe, trudim, da napišem nekaj, na kar bom lahko ponosen. Za kar pa prav pri temle pisanju ne garantiram. Hkrati tako kot sibirski haski ne morem teči v krogu, ampak moram ves čas naprej in odkrivat kaj novega. Ni nujno, da novega za svet, tudi ni nujno, da novega za slovenščino, dovolj je že, da nekaj novega zame. Zato se mi pogosto dogaja, da teksta ne končam, ker se zaplezam in ne najdem izhoda in ostanem v steni, ker imam večinoma to srečo, da mi ni treba dat od sebe nečesa, kar je spackano.

Zato imam kar nekaj nedokončanih tekstov, h katerim se občasno vračam in jih skušam pripeljat do konca, pri čemer se zmeraj bolj zavedam, da večine nikoli ne bom končal. S čimer se trudim sprijaznit in si včasih želim, da bi se mi vse, kar imam shranjenega v množici fajlov, zbrisalo in bi lahko začel spet od začetka. Kot se mi je to dogajalo nekoč davno.

Ko sem začel hodit v šolo, sem imel prej kot z branjem veselje s pisanjem. Da bi imel veselje z branjem, sem namreč moral najti knjigo, ki me je res navdušila. In to sem našel šele pri skoraj že desetih letih najprej s *Piko Nogavičko* in takoj za njo z *Malo čarovnico* Otfrieda Preusslerja. Z močjo pisanja pa sem imel veselje takoj, ko mi je šlo vsaj za silo od roke, konkretno leve, zaradi česar je trajalo nekoliko dlje in bilo povezano tudi z mojim prvim resnim bojem s sistemom. Ko sem ta boj dobil, sem začel pisat vojaške pesmi, s katerimi sem skušal podoživeti čas svobode, ko mi še ni bilo treba hodit v šolo in živeti v Ljubljani, ampak sem zaradi mamine službe v Nemčiji živel na deželi pri starem stricu in teti, kjer smo ob večerih pekli krompir in peli partizanske pesmi. (Ker sta bila razočarana nad tem, kar je iz njune partizanščine izšlo, so bile nekatere pesmi nekoliko prirejene. Naprej v borbo, zapravli smo svobodo slovenskega naroda, namesto za pravdo in svobodo, recimo.) In take pesmi sem iz nostalgije po srečnih predšolskih in predljubljskih časih na

začetku svoje pesniške kariere pisal tudi sam. Potem sem pisal zafrkantske, nekoliko vulgarne pesmi, ki sem jih za razliko od vojaških, ki sem jih pokazal mami, pokazal samo tistim svojim sošolcem, za katere sem vedel, da jim bodo všeč. Na koncu osnovne šole pa sem poleg humornih pesmi, ki so jih objavili v šolskem literarnem glasilu, pisal ljubezenski sonetni venec, katerega pa nisem pokazal nikomur in je kmalu po nastanku končal v peči. Pri šestnajstih sem namreč, ko sem v *Problemih* prebral pesmi in manifeste ruskih futuristov, doživel modernistično razsvetljenje in v trenutku nehal občudovat Prešerna in začel iskat svoj izraz skozi raziskovanje jezika. Kar se je končalo tako, da sem pri triindvajsetih prišel do igranja s tem, kako proizvajamo glasove in kako rišemo črke, od koder ni bilo več nobene poti naprej. To je bilo nekaj takšnega, kot je bil za Kazimirja Maleviča njegov črni kvadrat. Z njim je prišel do konca in od tam naprej slikal v maniri socialističnega realizma. In nekaj podobnega se je zgodilo tudi meni, ko sem kmalu zatem, ko sem prišel do črke in glasu, s prijatelji ustanovil ulično gledališče, za katerega sem začel pisat songe, ki smo jih peli. In ob tem odkril magijo predprešernovske poezije, ki se ne bere, ampak posluša, in s katero sem bil itak že zasvojen kot občudovalec Johna Lennona in vseh ostalih mojstrov rock poezije moje mladosti. Začel sem pisat rime, ki sem jih najprej pel, potem pa vse bolj recitiral, saj je moje petje naporno ne le za poslušalce, ampak tudi zame.

Nakar se mi je moj mladostni modernizem vrnil na najboljši možen način, saj me je postavil med pesnike za otroke, kjer sem bil verjetno v svojem literarnem delu najbolj uspešen. Tja sem padel po zaslugi Borisa A. Novaka, ki je moje besedne igrarije, objavljene v literarni prilogi *Mladine*, takrat imenovani *Nomenklatura*, in v reviji *Problemi*, ponatisnil v literarni reviji za otroke *Kurirček*.

Tako sem začel pisat za otroke. Ker sem imel takrat že tudi svojega otroka in se preko njega in njegovih prijateljev približal otroštvu, mi je bilo pisanje pesmi za otroke najbrž lažje, saj so mi bili otroci, s katerimi sem se družil, in njihova fantazija v inspiracijo. Hkrati pa je bil lasten otrok tudi prisila, da s svojim početjem služim denar, pri čemer je bilo pisanje za otroke takrat bolj spodobno honorirano, kot je danes. Na svojem sinu sem svoje prve pesmi tudi preizkusil in videl, katere so mu ljubše. Ker sem takrat v Pionirski knjižnici odkril Roalda Dahla in njegovi dve antologijski zbirki pesmi za otroke *Revolting Rhymes* in *Dirty Beasts*, mi je bil tudi on v vzpodbudo pri drznosti izbire tematik. V veliki meri pa sem si svojo poetiko izoblikoval že skozi pisanje za odrasle.

Pri verzih sem se tako pri pesmih za otroke kot pri pesmih za odrasle držal pravila, da mora biti jezik čim bolj naraven. Zgled mi je bil Leonard Cohen, čigar pesmi imajo znotraj povsem naravnega besednega reda ritem in rimo oziroma asonanco. Ker smo uporabniki slovenščine razvijeni zaradi standarda, ki ga je v naša ušesa postavil Prešeren, asonance v našem jeziku ne delujejo tako kot v angleščini. V večini slovenščin, kjer ne ločijo med ozkimi in širokimi eji in oji, je možnih rim sicer več in se k takšnim rimam, ki jih imenujem štajerske (recimo lep – žep, bob – golob), včasih v sili zatečem tudi sam, sicer pa jih v moji gorenjsko-dolenjsko-ljubljanski slovenščini ni in se, če ne najdem rime, rajši zatečem k tistim sozvočjem, ki poslušalcev ne zmotijo (recimo slan – hram, plin – njim, mar – kralj, hlod -zvok, navzdol – čoln, jader – radar).

Pri rimah imam težavo s tem, da imajo omejeno število možnosti in so zato vse že nekoliko izpete. Zato sem imel veliko srečo, da sem s tem, ko sem v svojih pesmih ukini nedoločnik na -i, ki se ne uporablja v skoraj nobeni od pogovornih

slovenščin (in se je, mimogrede povedano, izgubljal že pri Vodniku), dobil mnogo še neizrabljenih končnic in z njimi novih možnosti za rimo.

Ker sem poezijo za odrasle pisal za gledališče, ki smo ga ustanovili zato, da bi z njimi ozaveščali ljudi in spreminjali družbo, za katero smo bili prepričani, da se razvija v napačno smer, je bilo zame samoumevno, da skušam tudi s pisanjem za otroke vplivat na njihov pogled na svet. Pri tem moram poudariti, da se zame in moje kolege družba ni razvijala v napačno smer zaradi vladavine zveze komunistov. V svojih predstavah smo se seveda ukvarjali tudi z zaslepljenostjo in dvoličnostjo naših takratnih oblastnikov. Bil pa je to predvsem čas politično angažirane kulture na Zahodu in mi smo se inspirirali izključno tam. Od tam je prihajala naša kultura in tja smo pogosto tudi potovali. Iz Ljubljane so bili Amsterdam, Pariz in London bližje kot Beograd, kjer sem bil prvič v življenju šele pri svojih enaintridesetih letih. Poleg družbeno kritičnih rockerjev, uličnih gledališč, filmov, kot sta *Easy Rider* ali *Meaning of Life* skupine Monthy Phyton, so me v to, da ima kultura pomembno družbeno funkcijo, prepričale tudi stare filmske burleske. Tako Bratje Marx kot Buster Keaton in Charlie Chaplin se v njih trudijo bogatim, pohlepnim in goljufivim starcem preprečiti, da bi se polastili revnih lepotic, ki so zaljubljene v revne in poštene lepote. Kar je najbolj preprosta možna metafora za borbo za boljši in pravičnejši svet.

Ker torej verjamem, da je naloga umetnosti prizadevanje za boljši in pravičnejši svet, se mi zdi to pri pisanju za otroke še pomembnejše kot pri pisanju za odrasle. Kar pa ne pomeni, da mi pisanje narekuje ideologija. Ideologija je zgolj moj notranji cenzor. Pesmi nastajajo kot jezikovne ali miselne igre, pri katerih moj notranji politikomisar skrbi, da v njih ne bi bilo česa v nasprotju z mojim pogledom na svet.

V zvezi s tem moram povedat, da sem zelo vesel, da mi ni več treba pisat eksplicitno ideoloških pesmi, s katerimi sem se čutil dolžnega sodelovat na protestih proti prejšnji vladi, saj politični aktivizem, ki je po mojem še kako potreben v ekstremnih časih, ni tista vrsta družbeno odgovornega pisanja, za katero si prizadevam in za katero verjamem, da lahko pomembno prispeva k razvoju družbe. Ker zelo slabo spremljam sodobno literaturo za otroke, bi kot primer družbeno odgovorne umetnosti dal za primer družinske nadaljevanke na češki javni televiziji (ČT). Lani smo lahko tudi na naši nacionalki gledali njihovo predlansko nadaljevanke *Kukavici* (*Kukačky*), ki se skozi napeto zgodbo ukvarja s problemi vzgoje in odnosa med starši in otroki. Še bolj direktno in hkrati gledalstvu privlačno se s problemi sodobne češke družbe ukvarja njihova lanska nanizanka *Varuh* (*Ochrance*). Ta skozi napete zgodbe iz delokroga šolskega ombudsmana predstavlja konkretne težave na čeških šolah, kar je na koncu vsake epizode opremljeno s statističnimi podatki, recimo o številu samomorov, iz šol izločenih romskih otrok, količini nadpovprečno nadarjenih otrok, ki se ne znajdejo znotraj šolskega sistema, otrok staršev, ki se umaknejo v naravo in otrok ne pošiljajo v šolo, nasilnih učiteljev in učencev itd. Tudi češki filmi našega Olma Omerzuja so tipično družbeno odgovorni na umetniško prepričljiv način. Ker mislim, da je umetnost, ki je hkrati popularna in družbeno odgovorna, ključnega pomena za mentalno stanje družbe, vidim v pomanjkanju skrbi zanje s strani naših kulturnih ministrstev enega ključnih razlogov za, po mojem mnenju, precej katastrofalno duhovno stanje v naši državi. V kateri se, če vprašate mene, moramo umetniki zavedat svoje družbene odgovornosti, hkrati pa biti tudi mojstri svojih obrti, s pomočjo katerih moramo znat sporočila o pomembnosti socialno in okoljsko pravične družbe spretno skrit v zanimive, duhovite ali s čustvi nabite

zgodbe. Tozadevno imam sam v vlogi borcev za naravo še posebej rad v današnjem svetu vse bolj ogrožene povodne može.

Ko sem pred kratkim ponovno bral pravljice bratov Grimm, sem ugotovil, da so ena sama mogočna promocija patriarhalne mizogine družbe. Pa tega ne opazimo, ker so zanimive. In za to gre. Da ideologija skozi umetelne zgodbe neopazno zleze v bralce oziroma poslušalce ali gledalce. Kar se dogaja že od nekdaj, pa če to hočemo in se tega zavedamo ali ne.

Dober primer ideologije v kulturi je humor, pri katerem se iz srca nasmejemo, če se ta norčuje iz nekoga, ki si to po našem mnenju zasluži. Pa naj so to navadni nasilneži, osovraženi politiki ali pripadniki preziranih narodov ali družbenih skupin. Če se norčuje iz logike in propagira domišljijo, gre za umetnost nonsensa. Na svoj račun pa se smejemo le takrat, ko smo sposobni videt in priznat lastne napake. In nenazadnje ni ideološko nevtralna niti čista resnica, saj se bori proti lažnim novicam in drugim ideološko motiviranim izmišljotinam.

Na tem mestu moram priznat, da so eno moja načela, drugo pa praksa, v kateri sem bil včasih precej nenačelen, saj sem med drugim prevedel dva za moj pogled na svet ideološko zelo problematična muzikala – *Briljantino* in *Moje pesmi, moje sanje*. Pa še kaj bi se najbrž našlo. A ne glede na to si drznem reči, da se mi zdi pri ukvarjanju z umetnostjo pomembno, da se zavedamo njene družbene vloge. Zato imam sam zadnje čase kar nekaj težav z iskanjem tematike, ki bi imela smisel in bi jo bil zmožen obdelat. Težave izvirajo po eni strani iz tega, da se svet tako hitro spreminja, da ga v marsičem nisem več sposoben razumet. Po drugi strani moje težave izvirajo iz tega, da sem v dosedanjih letih že marsikaj napisal in se nočem ponavljati, po tretji pa mi manjka finančna motivacija, saj manjših količin denarja ne potrebujem, ker sem z njimi kot upokojenec preskrbljen, na večje pa pri svoji pešajoči kondiciji ne upam več računat. Bi pa zelo rad napisal neke vrste slovnico za najmlajše, s katero bi se oddolžil modernizmu, da me je pripeljal v čudovito cehovsko združbo avtorjev in avtoric slovenske literature za otroke. A je to kar velik zalogaj in bi, preden bi se ga lotil, moral dokončat dve prej omenjeni daljši prozni besedili, v kateri sem se zadnja leta zaplezal in še zmeraj verjamem, da ju lahko pripeljem do vrha njunih sten. Ker je to prispevek o poeziji za otroke, bi v zvezi z omenjanjem svoje proze želel povedat, da se počutim absolutno pesnika, a sem pred leti začel pisat prozo v veliki meri zaradi frustracije, ker so moje pesmi tako zelo obremenjene z besednimi igrami, da so za moje kriterije dobrega prevoda neprevedljive. Kar samo po sebi ni nič tragičnega, saj se mi zdi čisto prav, da so ene stvari samo naše in se naj tisti, ki želijo v njih uživati, učijo slovenščine. Je pa problem za moj ego, s katerim smo umetniki obdarjeni v še posebej veliki meri. In ta ego si želi, da bi bil opažen še kje drugje, pri čemer ga sam mirim in tolažim, kolikor morem, a hkrati ugotavljam, da je obsedenost z besednimi igrami tudi neke vrste bolezen, neke vrste rimoza, in se proze lotevam tudi z namenom samozdravljenja.

Ker pa se nikakor ne morem kar tako odtrgat od pisanja rimanih pesmi, sem se pred dobrim letom posvetoval z urednikom *Cicibana*, ki si želi, da bi napisal še kaj tovrstnega za njihovo revijo, o čem naj se lotim pesnjenja za otroke, da bo to imelo nek smisel. Svetoval mi je begunce in denar. Nakar sem za to, da sem napisal pesem o beguncih, potreboval več kot pol leta za vse mogoče poskuse, v katerih je ideologija zmeraj preglasila umetnost. Odkar mi je končno uspelo napisat nekaj, s čimer sem zadovoljen, pa se zdaj že ves čas od takrat po malem mučim s

tem, kako bi otrokom predstavil to, kar si mislim o denarju, temu posredniku med človekovim življenjem in preživetjem. Kako naj o tem napišem lahkotno pesem za otroke, v katero bi zakamufliral misel, da je denar fikcija, ki vlada svetu, da je razporejen krivično in da kljub temu, da so mnoge stvari veliko pomembnejše od njega, brez njega trpimo pomanjkanje osnovnih dobrin in postanemo obsedeni od borbe za preživetje. Če mi kdo lahko pri tem kako svetuje, se toplo priporočam, saj nisem eden tistih, ki misli, da zna in zmore vse sam.

Poročilo o vsebini letošnjega festivala Oko besede, ponatise *Večerovih* intervjujev s finalisti za večernico in utemeljitev nagrade za najboljše slovensko mladinsko literarno delo preteklega leta smo objavili v reviji *Otrok in knjiga* številka 114.